

Воят Л.І., старший науковий
співробітник відділу організації НДР
НАВС, кандидат юридичних наук

ПОВЕДІНКА ОРГАНІЗМУ ЯК УПОРЯДКОВАНА ВЗАЄМОДІЯ СИСТЕМИ БАГАТЬОХ ПОТРЕБ

Потреби являють собою ті внутрішні сили організму, які спонукають його до діяльності. Таким чином, можна сказати, що потреба енергизує поведінку і ставить цілі життєдіяльності. Цілі, поставлені потребами, в деякому розумінні є основними вихідними і не вимагають обґрунтування. Наявність потреби проявляється в наявності потенціалу реакції. Організм як би володіє певною величиною потенційної енергії особливого типу, яку необхідно розрядити, перетворюючи в систему дій.

Власне поведінка організму виступає при такому розгляді як упорядкована взаємодія системи багатьох потреб, тобто мотивацій, що володіють складною ієрархією. З цієї точки зору різні структури організму, пов'язані зі сприйняттям, пам'яттю, мисленням, поведінкою, призначені виключно для цілей задоволення системи мотивацій.

Міра потреби визначається експериментально шляхом вимірювання кількості дій, спрямованих на реалізацію даної потреби, тобто на досягнення мети. Наприклад, в широких межах «робочого діапазону» кількість пошукових рухів тварини прямо пропорційна ступеню її голоду, спраги або потреби в сексуальному партнері. Однак цікаво відзначити, що потреба, будучи принципово важливою для організму внутрішньою силою, має і певну незалежність від зовнішнього світу.

Багаторазові експерименти показали, що тварина обов'язково має «розрядити» накопичений потенціал, задовольнити свою потребу. Наприклад, сита кішка все одно буде здійснювати діяльність по стеженню, пійманню і навіть вбиванню мишей, підкидуючи їх в клітку. При цьому вона, звичайно, не буде їсти цих мишей. Така ж розрядка потенціалу потреби має місце при ігровій поведінці тварин, а також, що особливо цікаво, при задоволенні потреб, пов'язаних з дослідницькою поведінкою.

Як тільки раніше спокійна і, здавалося б, повністю задовольнивши свої потреби тварина потрапляє в нове, незнайоме для неї середовище, вона відразу ж проявляє максимальну активність. Причому потенціал дослідницької активності (іншими словами, потенціал цікавості) при цьому досить великий, наприклад: пацюк буде намагатися проникнути в той чи інший відсік лабіринту, незважаючи на те що при цьому він буде отримувати чутливі удари електроструму.

Цікавість тварин не вимагає ніякого підкріплення зі сторони інших систем мотивацій: тварина задовольняє її поза залежністю від отримання їжі або пиття, цікавість часто буває навіть сильніше страху. Наприклад, при типовій постановці експерименту мавпа завжди навчається розпізнавати об'єкти,

намальовані на двох дверцятах, в умовах, коли підкріпленням (нагородою) служить тільки те, що при правильному натисканні лапою на відповідну педаль мавпа отримує можливість заглядати через двері в лабораторію і спостерігати за тим, що там відбувається.

Пізнавальна мотивація не тільки примушує тварину уважно спостерігати за новими об'єктами, а й маніпулювати ними, що, зокрема, відбувається в процесі гри. З цих позицій стає зрозумілим, чому ігрова поведінка властива буквально всім видам тварин, починаючи від птахів, а можливо, і тваринам, що стоять на нижчих щаблях еволюційної драбини. Ігрове навчання, особливо виражене у молодих тварин, буквально більша частина життя яких пов'язана з грою, може служити показником ступеня враженості пізнавальної потреби у різних видів тварин.

Використання «ігрового» критерію, можливо, було б цікаво для створення еволюційної драбини особливого роду, в якій перехід на наступний щабель розвитку визначався ступенем враженості ігрової та дослідницької поведінки молодих осіб. Такий функціональний поведінковий критерій дозволив би отримати більш прямі дані про ступінь інтелектуальних відмінностей різних видів тварин.

Класифікація потреб може бути проведена за багатьма критеріями, однак головною з них є тип діяльності, до якого спонукає дана мотивація. Виходячи з цього в найбільш поширеній класифікації, запропонованої американським психологом Абрахамом Маслоу, виділяють такі рівні:

- органічні (фізіологічні) потреби, важливі з точки зору забезпечення первинних життєвих функцій. До них відносяться голод, спрага, статевий потяг;
- оборонні потреби, спрямовані на позбавлення від страху і зовнішньої агресії, на забезпечення безпеки і захисту. Певною мірою ці потреби зв'язані з наявністю власної агресивності, що виявляється у тварин у захисті своєї ділянки і свого потомства, у внутрішній конкурентній боротьбі;

- потреби до любові, пов'язані з наявністю почуття приналежності до спільноти, до певного прошарку суспільства, з наявністю взаємних особистих уподобань, взагалі кажучи, не пов'язаних з діловими якостями особистості;

- потреби в повазі, що визначається як необхідність бути визнаним і затребуваним в колективі, мати авторитет, успіх, вважатися компетентним і з цієї точки зору необхідним членом спільноти;

- пізнавальні потреби, пов'язані з життєво значимою необхідністю в розумінні різних ситуацій, пов'язаних з побутом, сім'єю і професійною діяльністю; з бажанням здійснювати дослідницьку діяльність в тих чи інших життєвих ситуаціях;

- потреби до самоактуалізації. Цей вид потреб пов'язаний з активним бажанням людини розвивати свої індивідуальні здібності, домагатися реалізації своїх особистих цілей і інтересів і тим самим формувати і розвивати власну особистість;

- естетичні потреби, що визначаються через прагнення до гармонії, симетрії, порядку, красі. Перераховані якості можуть розумітися різними людьми в прямо протилежному сенсі, наприклад поняття краси абсолютно відмінне у різних людей. Однак загальним залишається прагнення до досягнення естетичної досконалості, що має місце незалежно від критеріїв цієї досконалості (рис. 1.1).

Рис 1.1. Класифікація первинних і вторинних мотивацій відповідно до типів діяльності, до яких спонукають ці мотивації

Таким чином, у схемі Маслоу виділяються первинні потреби, до яких в першу чергу відносяться фізіологічні потреби і потреби в безпеці, а всі інші - вторинні, або вищі потреби.

Дану класифікацію потреб по Маслоу не слід розглядати як строго ієрархічну. Це означає, що не можна рахувати, що потреби вищих рівнів можуть бути реалізовані тільки після задоволення потреб нижчих рівнів. Схема потреб скоріше говорить про паралельне задоволення потреб всіх типів.

Необхідним доповненням схеми Маслоу є включення в систему мотивацій, пов'язаних з самоактуалізацією, групи потреб, спрямованих на реалізацію духовних, моральних і інтелектуальних цілей, норм і цінностей, придбаних людиною в процесі життя. Ці мотивації, природно, займають вищі місця в ієрархії мотиваційних стимулів, керуючих діяльністю людини.

Особливістю саме цих мотивів є те, що вони стають потребами, тобто переходять з категорії цілей, пов'язаних з «треба», у категорію цілей типу «хочу», в результаті тривалих процесів виховання, саморозвитку та самоорганізації особистості. Але в результаті їх формування задоволення від вчинення моральних вчинків (і відповідно, потреба в їх здійсненні) стає цілком порівняною, набуває один порядок важливості, з усіма іншими типами потреб.

Зовсім особливий спосіб появи нових мотивацій пов'язаний з тим, що будь-яка людина активно бере участь у процесі життєдіяльності. Іншими словами людина весь час свого життя навчається, працює, нерозривно пов'язана з культурним середовищем суспільства, немислима у відриві від тих чи інших культурних традицій, напрямів і проявів не в плані треба, але виключно в плані хочу, тому що любить ці заняття, отримує від них задоволення. Поява нових мотивацій, таким чином, представляє собою появу нових цілей, нових глибинних, насущних потреб особистості.

У підсумку розгляду всього комплексу мотивацій і потреб людини ми можемо укласти, що відомий вислів «любов править

світом» у більш точному і більш загальному сенсі має звучати як «світом правлять мотивації». Саме так може бути коротко визначено місце мотивацій в загальній системі людських цінностей - як матеріальних, так і духовних.

Проблеми визначення мети, пов'язані з спонукальною стороною поведінки, займають величезне місце в самих різних сторонах діяльності людини. Мотивації, тобто потреби, являють собою внутрішні сили організму, які спонукають його до діяльності. Таким чином, потреби енергезують поведінку і ставлять цілі життєдіяльності, причому ці цілі є вихідними і не вимагають обґрунтування. Найбільш поширена класифікація потреб Абрахама Маслоу включає: органічні (фізіологічні) потреби, оборонні потреби, потреби в приналежності і любові, потреби в повазі і визнанні, пізнавальні потреби, естетичні потреби, потреби в самоактуалізації.

Список використаних джерел

1. Александров И.О. Психофизиологическое исследование поведения человека и животных при обнаружении сигнала // Психофизика дискретных и непрерывных задач. - М.: Наука, 1985. - С. 195.
2. Брушлинский А.В. О природных предпосылках психического развития человека. - М. : Знание, 1977.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. - СПб. : Питер, 1999.
4. Пиаже Ж. Хрестоматия по общей психологии. - М. : МГУ, 1981.